

بیمه مسئولیت حرفه‌ای وکلای دادگستری

علیرضا اسماعیل آبادی

تاریخ دریافت: ۸۴/۱۲/۴

دانشجوی دکترای حقوق خصوصی دانشگاه تهران (پردیس قم)

تاریخ تأیید: ۸۵/۴/۲۸

چکیده

سیاست‌ها و نگرش‌های کشورهای در قبال بیمه مسئولیت حرفه‌ای وکلای دادگستری یکسان و هماهنگ نیست؛ برخی کشورها مانند فرانسه و بلژیک، داشتن بیمه‌نامه مسئولیت حرفه‌ای را برای وکلای دادگستری الزامی دانسته‌اند و در برخی دیگر مانند مصر، وکلای دادگستری مخیر به بیمه کردن مسئولیت خود هستند و بالاخره در برخی کشورها هم مانند ایران، بیمه مسئولیت حرفه‌ای وکلای دادگستری هنوز مطرح و حتی گویی ضروری دانسته نشده است. نگارنده در این نوشتار بر آن است که ضمن توجه دادن به ضرورت ایجاد پوشش بیمه‌ای برای وکلای دادگستری، ابعاد و جوانب این قرارداد و تعهداتی را که برای بیمه‌گر و بیمه‌گذار به ارمغان می‌آورد با توجه به دستاوردهای جدید کشورهای اروپایی و آمریکایی بررسی کند. واژگان کلیدی: بیمه مسئولیت حرفه‌ای، وکیل دادگستری، بیمه‌گر، بیمه‌گذار.

مقدمه

حرفه وکالت به عنوان یکی از دو بال عدالت از جمله حرفه‌های مهم و مورد نیاز به شمار می‌آید و وکیل دادگستری مانند هر انسانی در معرض خطا است و باید همواره مراقب عملکرد خود بوده در نهایت دقت و مواظبت و مراقبت عمل کند. با وجود این، باز ممکن است در اجرای وظایف خود مرتکب خطا شود، چه انسان همزاد خطا است و مطابق اصل "خطا کار مسئول خطای خود است" وکیل خطا کار هم باید خسارت ناشی از خطا و تقصیر خود را جبران کند.

از سوی دیگر با رشد صنعت و پیشرفت زندگی، دعاوی مسئولیت نیز جایگاه ممتازی یافته و رو به افزایش است و تمایل زیان دیدگان به طرح و اقامه دعاوی مسئولیت روز به روز بیشتر می‌شود. ارتکاب خطای شغلی از سوی وکیل، مسئولیت‌آور است و وی هم باید به جبران خسارت‌های ناشی از خطاهای شغلی بپردازد و افزایش این گونه دعاوی علیه وکیل حیات اقتصادی او را بر هم می‌ریزد.

افزون بر این از موکل زیان دیده هم نمی‌توان انتظار داشت که خسارت‌ها را خود متحمل شود و علیه وکیل اقامه دعوا نکند، زیرا تحمیل خسارت بر زیان دیده به دور از انصاف و عدالت است و اخلاق هم آن را بر نمی‌تابد. برای کاستن مالی ناشی از دعاوی مسئولیت مدنی و نیز جمع بین تامین امنیت حرفه‌ای و شغلی وکیل دادگستری و حفظ حقوق زیان دیده، چه تمهیداتی باید اندیشید؟ بیمه مسئولیت حرفه‌ای وکیل دادگستری از سویی، امنیت حرفه‌ای وکیل دادگستری را تأمین می‌کند و

دغدغه وکلا نسبت به عواقب مالی ناشی از خطاهای ناخواسته حرفه‌ای را بر طرف می‌سازد و از سوی دیگر، تضمین مناسبی در اختیار موکل زیان دیده قرار می‌دهد تا زیان‌های وارد به خود را جبران کند.

امروزه با توجه به این مهم، وکلای دادگستری در برخی از کشورها مانند فرانسه، بلژیک، انگلیس، آلمان، استرالیا و ایرلند به داشتن بیمه‌نامه مسئولیت حرفه‌ای موظف‌اند و در برخی کشورها مانند مصر، ژاپن، هند، شیلی و برزیل، داشتن پوشش بیمه‌ای برای وکلای دادگستری اختیاری است (Rogers and others, 1995: 33-45) و حتی بیمه‌های مسئولیت حرفه‌ای روز به روز متحول و از سال ۱۹۷۰ نیز نحوه تنظیم و تدوین آنها دگرگون شده است. اگر تا سال ۱۹۷۰ نوع حادثه در بیمه‌نامه مشخص نمی‌شد و تعهدات بیمه‌گر هم نا محدود بود، از آن سال به بعد هم نوع حادثه در بیمه‌نامه مشخص می‌شود و هم تعهد بیمه‌گر به پرداخت و جبران خسارت محدود به زمان معینی شده است و اگر حادثه و خسارت در طول مدت زمان بیمه پدید آید، بیمه‌گر متعهد به جبران آن است.

با این همه، صنعت بیمه در کشور ما و به ویژه بیمه‌های مسئولیت حرفه‌ای، گسترش و رشد چندانی نیافته است و تنها چند بیمه‌نامه مسئولیت حرفه‌ای مانند بیمه مسئولیت حرفه‌ای پزشکان و پیراپزشکان، طراحی و تنظیم شده است که در عمل هم با چالش‌هایی رو به رو است، زیرا با وجود شرط برائت، پزشکان کمتر به بیمه مسئولیت خود تمایل نشان می‌دهند.

در این میان برای وکلای دادگستری بیمه‌نامه‌ای طراحی نشده است که در این نوشتار تلاش می‌شود با بهره‌گیری از دستاوردهای حقوق خارجی و نیز با نگاهی به بیمه‌نامه‌های مسئولیت حرفه‌ای رایج در کشور مانند بیمه‌نامه‌های مسئولیت حرفه‌ای پزشکان و پیراپزشکان، جایگاه بیمه مسئولیت وکلای دادگستری، موضوع‌های تحت پوشش بیمه، تعهدات طرفین قرارداد بیمه و آغاز و انجام قرارداد بیمه مسئولیت حرفه‌ای وکیل دادگستری بررسی شود.

۱- تعریف بیمه مسئولیت حرفه‌ای

گرچه بیمه مسئولیت حرفه‌ای خود جزئی از بیمه‌های مسئولیت است و از اصول یکسانی پیروی می‌کنند، تعریفی متفاوت با آن دارد، زیرا مسئولیت حرفه‌ای به مسئولیت ناشی از کوتاهی در به کار بستن تعهد به مواظبت و درجه مهارت مورد انتظار از سوی صاحبان حرف اطلاق می‌شود (J. and M. Vaughan, 1995: 531) و بیمه مسئولیت حرفه‌ای، مسئولیت قانونی صاحبان را حرف در مقابل مشتریان پوشش می‌دهد.

بیمه‌های مسئولیت حرفه‌ای در آغاز تنها ناظر به خسارت‌های جانی و صدمات جسمانی بود و فقط مسئولیت حرفه‌ای پزشکان، جراحان و پرستاران و پرسنل بیمارستان‌ها تحت پوشش بیمه‌ای جای می‌گرفت، ولی امروزه مسئولیت حسابداران، وکلای دادگستری و مشاوران حقوقی، آژانس‌ها و بنگاه‌های

املاک، نمایندگان بیمه و مسئولان کفن و دفن هم بیمه می‌شود (کریمی، ۱۳۷۷: ۱ / ۳۱۴ و همو، ۱۳۷۹: ۱۷۱). بنابراین بیمه مسئولیت حرفه‌ای که ناظر به خسارت‌های جانی باشد بیمه خطای شغلی (Malpractice Insurance) نامیده می‌شود و در صورتی که تنها برای خسارت‌های مالی پوشش بیمه‌ای ایجاد شود، مانند بیمه مسئولیت حرفه‌ای وکلای دادگستری، بیمه خطاها و ترک فعل‌ها (Errors and omissions Insurance) نام دارد (Ibid: 531).

بیمه‌های مسئولیت حرفه‌ای همانند و مفاد آنها شبیه یکدیگر است و تنها تفاوت‌های اندکی میان آنها وجود دارد، از این رو می‌توان از مفاد بیمه‌نامه‌های مسئولیت حرفه‌ای پزشکان و یا پیراپزشکان در تنظیم بیمه مسئولیت حرفه‌ای وکلای دادگستری بهره‌گرفت (Trieschmann and other, 2001: 211).

۲- موضوع بیمه مسئولیت حرفه‌ای وکیل دادگستری

مطابق ماده ۴ قانون بیمه ایران، «موضوع بیمه ممکن است هر نوع مسئولیت حقوقی باشد». از این رو موضوع بیمه مسئولیت حرفه‌ای وکلای دادگستری عبارت است از: بدهی ناشی از مسئولیت مدنی وکیل بیمه‌گذار در مقابل ثالث و در واقع، خطر موضوع بیمه مسئولیت، بدهی ناشی از مسئولیت مدنی است. با این همه ممکن است در قرارداد بیمه شرط شود که بیمه‌گر افزون بر آن مکلف است هزینه‌های حقوقی ناشی از دعوی مسئولیت را تأمین کند (بابائی، ۱۳۸۲: ۱۶۹-۱۷۰).

بیمه‌های مسئولیت بر دو دسته‌اند: دسته‌ای موضوع معینی دارند و مسئولیتی را پوشش می‌دهند که از پیش قابل تعیین است، مانند بیمه مسئولیت متصدی حمل و نقل ('assurance de responsabilite a risque determine'). دسته‌ای دیگر، موضوع معینی ندارند و مسئولیتی که تحت پوشش بیمه‌ای قرار می‌گیرد از پیش قابل تعیین نیست ('Assurance de responsabilite a risque indetermine'). مانند بیمه صاحبان حرف یا بیمه‌های مسئولیت حرفه‌ای (بو، ۱۳۷۳: ۵۶ و السنهوری، ۱۹۶۴: ۷ / ۱۶۴۵-۱۶۴۶). فایده این دسته‌بندی در تعیین مبلغ بیمه که بیمه‌گر به هنگام روی دادن خطر و به بار آمدن خسارت باید پردازد، روشن می‌گردد. در بیمه‌های دسته نخست که خطر و نوع خسارت از پیش قابل تعیین است، به آسانی مبلغ بیمه تعیین می‌شود، ولی در بیمه‌های دسته دوم وضعیت متفاوت است و برای تعیین مبلغ بیمه دو شیوه وجود دارد: الف) گاه مبلغ بیمه نامعین است (Assurance Illimitee) و بیمه‌گر در قبال هر خطری که مسئولیت بیمه‌گذار را به دنبال داشته باشد باید به جبران خسارت اقدام کند؛ ب) گاهی هم مبلغ بیمه معین می‌شود (Assurance Limitee) و دو طرف قرارداد درباره مبلغ معینی به توافق می‌رسند و این مبلغ به اندازه کمترین میزان خسارتی است که بیمه‌گر متعهد به پرداخت آن است (السنهوری، ۱۹۶۴: ۷ / ۱۲۳۳-۱۲۳۴).

۳- استثنای ریسک موضوع بیمه

منظور از استثناها یا معافیت‌ها، موضوع‌هایی است که تحت پوشش بیمه مسئولیت حرفه‌ای وکلای دادگستری نمی‌گنجد و معمولاً در بیمه نامه‌های مسئولیت حرفه‌ای وکلای دادگستری و دیگر بیمه‌نامه‌ها این استثناها احصا شده است و بیمه‌گر در صورت بروز چنین خسارت‌هایی، تعهدی نسبت به جبران آن ندارد. این موارد عبارت‌اند از:

۱- خسارت‌های ناشی از فعل یا ترک فعل عمدی و در حکم عمد: ایجاد پوشش بیمه‌ای برای خسارت‌های عمدی و خسارت‌های ناشی از عملیات متقابلانه با فلسفه پیدایش بیمه در تضاد است و قرارداد بیمه را غرری می‌سازد و نظم عمومی را برهم می‌زند. عامل ترس از برهم خوردن نظم عمومی مهم‌ترین عاملی بود که در آغاز پیدایش صنعت بیمه، محاکم را به مقاومت در برابر بیمه بر می‌انگیخت. از این رو محاکم متذکر شدند که خسارت‌های عمدی و ناشی از عملیات متقابلانه قابل بیمه شدن نیست و بر این استثنا که جزء اصول بیمه است (نراقی، ۱۳۲۱: ۳۵) ماده ۱۴ قانون بیمه ایران نیز تأکید می‌کند.

با این همه درباره خسارت‌های در حکم عمد، رویه‌های متفاوتی وجود دارد: در برخی کشورها مانند بلژیک، بیمه مسئولیت حرفه‌ای، تقصیر و خطای سنگین یا در حکم عمد را پوشش نمی‌دهد و این تقصیرها در کنار خسارت‌های ناشی از عمد قرار می‌گیرد، ولی در برخی کشورهای دیگر، تقصیر سنگین هم قابل بیمه کردن است (ایزانلو، ۱۳۸۳: ۹۱، پاورقی). در حقوق ایران هم برخی بر آنند که ظاهر ماده ۱۴ قانون بیمه باید به تقصیر عمدی محدود شود (بابائی، ۱۳۸۲: ۸۱-۸۲).

۲- عدم النفع: درباره قابل بیمه بودن عدم النفع، اختلاف نظر وجود دارد. برخی با توجه به ماده ۹ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی انقلاب در امور کیفری معتقدند که عدم النفع، خسارت است و قابل مطالبه. با وجود این با نبود نص صریح درباره عدم النفع در مقررات بیمه‌ای و حتی استثنا شدن عدم النفع در بند ۶ ماده ۸ شرایط عمومی بیمه‌نامه مسئولیت حرفه‌ای پزشکان، باید بر آن بود که از نظر قانون‌گذار، عدم النفع هم استثنا است و نمی‌توان آن را بیمه کرد و حتی نظیر چنین استثنایی هم در حقوق کشورهای خارجی دیده می‌شود (sample insurance policy, section B).

۳- خسارت‌های ناشی از ارتکاب جرایم و خسارت‌های کیفری: چنانچه وکیل مرتکب جرمی شود، بیمه‌گر تعهدی نسبت به جبران خسارت‌های ناشی از جرم ندارد و یا اگر بیمه‌گذار محکوم به پرداخت جزای نقدی شود بیمه‌گر از پرداخت آن معاف است. همچنین خسارت‌های تنبیهی (Punitive damages) و عبرت‌آموز (Exemplary damages) و نیز خسارت‌های ناشی از صدمات جسمانی (Bodily damages) هم از شمول تعهدات بیمه‌گر بیرون است. منظور از صدمات جسمانی، صدماتی است که بیماری، درد و رنج و مرگ دیگری را به دنبال دارد.

- ۴- دعاوی ناشی از تعدی به مال مادی و عینی غیر و تصرف آن و دعاوی تخریب اموال، حیف و میل غیر قانونی وجوه متعلق به مشتری، غصب، اختلاس و خیانت در امانت.
- ۵- برخورداری خواهان و خوانده از یک نوع پوشش بیمه‌ای: در دعاوی که علیه بیمه‌گذار اقامه می‌شود و خواهان دعوا و بیمه‌گذار هر دو تحت پوشش بیمه‌ای یکسانی باشند، بیمه‌گذار نمی‌تواند از بیمه‌گر بخواهد که در صورت محکوم شدن به جبران خسارت بپردازد.
- ۶- دعاوی ناشی از ارائه خدمات بیمه‌گذار به دیگران آن هم به عنوان دلال، عامل، مشاور سرمایه‌گذاری و مشاور املاک و دلال امور غیرمنقول.
- ۷- دعاوی ناشی از رها کردن، آزاد کردن و انتشار دود، بخار، دوده، گاز، اسید، قلیا، مواد حساسیت‌زا، مواد رادیو اکتیو یا آلاینده‌ها و دعاوی ناشی از فعالیت‌های هسته‌ای.
- ۸- دعاوی ناشی از هم خوابگی، تعرض و تجاوز جنسی.
- ۹- دعاوی گزارش شده و اعلامی بیمه‌گذار به بیمه‌گر پیشین: اگر بیمه‌گذار پس از یک سال، قرارداد بیمه خود را با بیمه‌گر تمدید نکند و با بیمه‌گر دیگری قرارداد منعقد سازد، نمی‌تواند دعاوی را که به بیمه‌گر پیشین اعلام کرده است و احیاناً از پوشش بیمه‌ای بهره گرفته، دوباره به بیمه‌گر دوم گزارش کند. همچنین است در صورتی که بیمه‌گر پیشین، به رغم گزارش بیمه‌گذار خسارتی به بیمه‌گذار پرداخت نکرده باشد. (Sample insurance policy, section C; lawyers professional liability insurance policy, section III; lawyers professional liability insurance, section D & Rogers and others 1995: 58 – 66)
- تقریباً این معافیت‌ها و استثناهای یا همانند آن در همه بیمه نامه‌ها به چشم می‌خورد. استثناهای دیگری هم وجود دارد که برخی کشورها در بیمه نامه‌های خود افزوده‌اند؛ به عنوان نمونه دعاوی ناشی از تقسیم حق الوکاله میان بیمه‌گذاران با دیگر وکلای دادگستری از جمله معافیت‌هایی است که در مقررات بیمه‌ای ایالت‌ها یا ایالات متحده دیده می‌شود (sample insurane policy, section C) و یا در کانادا، دعاوی که یک کارفرمای بیمه نشده علیه کارگر بیمه شده خود اقامه می‌کند، استثنا دانسته شده است (professional liability insurance for lawyers, 2004, part III).

۴- تعهدات بیمه‌گذار و بیمه‌گر

الف) تعهدات بیمه‌گذار

تعهدات بیمه‌گذار را می‌توان به دو گونه متمایز تقسیم کرد: تعهدات پیش از وقوع خسارت که تعهد به پرداخت حق بیمه در این دسته جای می‌گیرد و تعهدات پس از وقوع خسارت، مانند مشارکت و همکاری با بیمه‌گر در جریان دادرسی. البته، برخی از تعهدات هم همواره بر روابط دو طرف قرارداد بیمه مسئولیت حرفه‌ای حاکم است و بیمه‌گذار باید آن را رعایت کند و اختصاص به

زمان پیش از وقوع خسارت یا پس از آن ندارد، مانند رعایت حد اعلای حسن نیت.

۱- رعایت حد اعلای حسن نیت: اصل حسن نیت از جمله اصول مهم حاکم بر قراردادهای بیمه است. مطابق این اصل، بیمه‌گذار باید با دقت و در عین صداقت و درستکاری، فرم پیشنهادی بیمه و پرسشنامه مربوط به آن را تکمیل کرده، اطلاعات درخواستی از سوی بیمه‌گر را به طور کامل و جامع در دسترس بیمه‌گر قرار دهد. همچنین در صورت بروز خسارت و ایجاد مسئولیت، بیمه‌گذار باید اسناد و مدارک مربوط به آن را در اختیار بیمه‌گر قرار دهد. بنابراین اگر وکیل دادگستری در اظهارات خود نادرستی را پیش گیرد و به عمد از اظهار مطالب و ارائه مدارک مورد نیاز بیمه‌گر خودداری کند و یا به عمد، مطالبی اظهار دارد و این مطالب به گونه‌ای باشد که موضوع خطر را تغییر دهد یا از اهمیت آن نزد بیمه‌گر بکاهد، عقد بیمه باطل خواهد شد، حتی اگر اظهار یا عدم اظهار چنین مطالب و ارائه مدارک در وقوع حادثه تأثیری نداشته باشد (ماده ۱۲ قانون بیمه). اگر عدم اظهار مطالب یا اظهار مطالب خلاف واقع از روی عمد نباشد و این مهم پیش از وقوع حادثه معلوم شود، بیمه‌گر حق دارد یا اضافه حق بیمه را از بیمه‌گذار در صورت رضایت او دریافت داشته و قرارداد را ابقا و یا قرارداد بیمه را فسخ نماید (ماده ۱۳ قانون بیمه).

افزون بر این، بیمه‌گذار باید خسارتی را مطالبه کند که پس از عقد قرارداد بیمه به بار آمده باشد، نه آن که برای گرفتن خسارت از بیمه‌گر خسارتی را که پیش از عقد قرارداد روی داده، مربوط به زمان پس از قرارداد دانسته، آن را اعلام کند (ماده ۱۸ قانون بیمه) بیمه‌گذار نباید به هنگام وقوع خطر، آن را تشدید کند و خسارت را افزایش دهد، چه انجام چنین اقداماتی خلاف اصل حسن نیت است و قانون‌گذار با در نظر گرفتن حق فسخ برای بیمه‌گر و نیز بطلان، اجرای درست اصل حسن نیت را تضمین کرده است. البته، نباید تصور کرد که تنها بیمه‌گذار ملزم به رعایت اصل حسن نیت است؛ پرداخت به موقع خسارت و طرفه نرفتن از پرداخت آن از سوی بیمه‌گر هم نشانه رعایت اصل حسن نیت است.

۲- پرداخت حق بیمه: اصولاً پرداخت حق بیمه به صورت نقد انجام می‌شود، ولی دو طرف قرارداد بیمه می‌توانند با توافق یکدیگر چگونگی پرداخت حق بیمه را معین سازند که در این صورت مفاد قرارداد خصوصی رعایت خواهد گردید.

۳- اعلام خسارت در حداقل زمان ممکن: بیمه‌گذار پس از اطلاع یافتن از هرگونه ادعای خسارت درباره مسئولیت‌های موضوع بیمه‌نامه باید بی‌درنگ مراتب را به طور کتبی به بیمه‌گر اعلام و پس از آن در حد امکان با بیمه‌گر همکاری کند. بیمه‌گذار در اعلام کتبی خود باید جزئیات خطا و تقصیر را توضیح داده برای بیمه‌گر ارسال کند و یا به او ارائه دهد (بیمه‌نامه کانادا) (professional liability Insurance for lawyers, 2004: 5 & 6).

افزون بر این بیمه‌گذار باید رو نوشتی از همه مدارک و اسناد مورد نیاز بیمه‌گر مانند اخطارها،

احضاریه‌ها، دادخواست‌ها و دیگر مدارک حقوقی را به او ارائه دهد تا بیمه‌گر بتواند با توجه به آگاهی از روند کار و مراحل طی شده نسبت به همکاری با بیمه‌گذار اقدام کند (مقررات بیمه‌ای ایالت اها یو آمریکا) (J and M. Vaughan, 1999: 528 & sample Insurance policy).

مطابق ماده ۱۵ قانون بیمه ایران، بیمه‌گذار ظرف پنج روز از تاریخ اطلاع از وقوع حادثه، باید بیمه‌گر را از وقوع آن مطلع سازد، در غیر این صورت، بیمه‌گر مسئول نخواهد بود، مگر آن که بیمه‌گذار ثابت کند که به واسطه حوادثی که خارج از اختیار او بوده است، اطلاع به بیمه‌گر در مدت مقرر برایش مقدور نبوده است. فلسفه اجبار به اعلام فوری وقوع خسارت این است که پیش از محو آثار و بقایای خسارت، رسیدگی به خسارت و اطلاع از چگونگی وقوع آن برای بیمه‌گر ممکن باشد. بنابراین تأخیر در اعلام وقوع خسارت، موجب اسقاط حق بیمه‌گذار خواهد بود.

البته مدت زمانی که قانون‌گذار در نظر گرفته است، ناظر به جایی است که حادثه در زمان اعتبار بیمه‌نامه روی داده باشد و یا حتی خسارت ناشی از حادثه‌ای باشد که در زمان اعتبار بیمه‌نامه روی داده است، زیرا با انقضای مدت بیمه، تعهدات طرفین قرارداد پایان می‌پذیرد، در حالی که در برخی بیمه‌نامه‌های خارجی تنظیمی برای وکلای دادگستری، تعهدات طرفین قرارداد بیمه با انقضای مدت بیمه پایان نمی‌پذیرد و تا شصت روز پس از انقضای بیمه، بیمه‌گذار می‌تواند وقوع حادثه را گزارش کند و بیمه‌گر متعهد به جبران خسارت است (Lawyers professional liability insurance policy) و همان‌گونه که اشاره شد این بیمه‌نامه‌ها از سال ۱۹۷۰ به بعد متحول شده است و چنین قیدی به ندرت در بیمه‌نامه‌های رایج به چشم می‌خورد.

۴- همکاری و مشارکت با بیمه‌گر در مراحل تحقیق و دادرسی: بیمه‌گذار با گزارش وقوع خسارت به بیمه‌گر و ارسال اسناد و مدارک مورد نیاز به بیمه‌گر، باید در بررسی‌ها و تحقیق‌هایی که بیمه‌گر انجام می‌دهد با بیمه‌گر همکاری و در دادرسی شرکت کند. از این رو در ایالات متحده وضعیت بدین گونه است که بیمه‌گر از بیمه‌گذار می‌خواهد تا به عنوان بخشی از تحقیق، یک برگ بازپرسی و استنطاق دارای قید سوگند را امضا کند و پس از آن بیمه‌گر می‌خواهد که بیمه‌گذار در رسیدگی‌های مقدماتی و در حین محاکمه نهایت دقت را به کار گرفته با بیمه‌گر همکاری کند تا بیمه‌گر بتواند مدارک و دلایل مورد نیاز خود را تهیه کند یا در جهت مصالحه و سازش با طرف مقابل برآید (6: Sample Insurance Policy).

افزون بر این اگر وکیل خطا کار از پوشش بیمه‌ای برخوردار باشد ممکن است با پیدایش خسارت و اقامه دعوی مسئولیت از سوی موکل زیان دیده، ترجیح دهد که دعوا به نفع زیان دیده پایان پذیرد و بدین ترتیب برای دلجویی از موکل، تمام یا بخشی از زیان‌های وارد آمده به موکل جبران شود، زیرا اگر چه در دعوی مسئولیت، زیان دیده با عامل ورود زیان (بیمه‌گذار) رو به رو است و بیمه‌گر در

این میان بیگانه‌ای بیش نیست، ولی این بیگانه ذی‌نفع اصلی دعوا به شمار می‌آید و بیمه‌گران برای جلوگیری از شکست بیمه‌گر در دعوای مسئولیت، شروطی را در قراردادهای بیمه می‌گنجانند و در عمل، خود اداره دعوا را به عهده گرفته، مانع آن می‌شوند که بیمه‌گذاران درباره مسئولیت با زیان دیده مصالحه کنند یا مسئولیت را بپذیرند.

۱-۴- مع بیمه‌گذار از پذیرش مسئولیت: تعیین مسئول و خطا کار توسط مراجع صلاحیت‌دار قضایی و طی روند ویژه ای انجام می‌گیرد؛ بنابراین پیش از دادرسی و یا در حین آن، بیمه‌گذار نمی‌تواند در مواجهه با زیان دیده مسئولیت خود را پذیرفته و با این کار بیمه‌گر را موظف به جبران خسارت سازد. به باور برخی از صاحب نظران در چنین صورتی بیمه‌گذار از شرط مندرج در قرارداد تخلف کرده است و ضمانت اجرای تخلف از این شرط عدم قابلیت استناد اقرار به مسئولیت و پذیرش مسئولیت در برابر بیمه‌گر است و بدین ترتیب برای بیمه‌گر تعهدی به پرداخت خسارت ایجاد نمی‌کند (بابائی، ۱۳۸۲: ۱۷۵-۱۷۶).

۲-۴- مع بیمه‌گذار از مصالحه با زیان دیده درباره مسئولیت: مصالحه بیمه‌گذار با زیان دیده نسبت به تمام یا بخشی از خسارت آن هم بدون اطلاع بیمه‌گر - مانند پذیرش مسئولیت در برابر بیمه‌گر - قابل استناد نیست و برای او تعهدی به پرداخت ایجاد نمی‌کند (همان: ۱۷۷-۱۷۸). بدین ترتیب برای این که بیمه‌گر به خوبی بتواند از بیمه‌گذار حمایت کند، همه حقوق مربوط به دعوا باید به بیمه‌گر انتقال داده شود؛ حقوقی مانند حق ارجاع دعوا به داوری، حق پذیرش مسئولیت و پرداخت خسارت به زیان دیده.

بیمه‌گذار پس از انتقال حق به بیمه‌گر، نمی‌تواند خود را در برابر ادعای طرف مقابل مسئول دانسته به وقوع خسارت اقرار کند و درصدد جبران آن برآید و یا بدون موافقت قبلی و کتبی بیمه‌گر دعوا را به مصالحه و داوری بکشانند و با طرف مقابل که ادعای خسارت دارد سازش کند (6: Lawyers professional liability insurance)، چرا که پذیرش مسئولیت و پرداخت خسارت و مصالحه با انتقال حق منافات دارد. در واقع، بیمه‌گر پس از انتقال حق، قائم مقام بیمه‌گذار تلقی می‌شود و مصالحه و سازش بیمه‌گذار با زیان دیده با اصل جانشینی منافات دارد (ماده ۳۰ قانون بیمه ایران).

ب) تعهدات بیمه‌گر

۱- پرداخت خسارت: بیمه‌گر مکلف است پس از اثبات مسئولیت بیمه‌گذار، خسارت‌های وارد به زیان دیده را جبران کند که در برخی بیمه‌نامه‌های موجود، مانند بیمه‌نامه مسئولیت حرفه‌ای پزشکان، مهلت پرداخت خسارت حداکثر پانزده روز پس از دریافت اسناد و مدارک مورد نیاز است. بیمه‌گران در پرداخت خسارت به زیان دیده به نکات زیر توجه دارند: نخست آن که بیمه‌گذار خود خسارت را پدید نیاورده یا آن را تشدید نکرده باشد. دوم آن که بیمه‌گر متعهد است تا سقف مبلغ

بیمه شده، خسارت پردازد. پس اگر خسارت وارد آمده بیش از حدود تعهد بیمه‌گر باشد، زیان دیده می‌تواند برای جبران کامل خسارت به عامل زیان مراجعه کند (محمود صالحی، ۱۳۷۲: ۶۲) و سوم آن که پرداخت خسارت پس از اثبات خطا کاری بیمه‌گذار نزد مراجع صالح قضایی صورت می‌گیرد و بیمه‌گر نمی‌تواند پیش از اثبات مسئولیت بیمه‌گذار در دادگاه و بدون موافقت کتبی بیمه‌گذار و کسب رضایت او، خسارت پرداخت کند؛ چه پرداخت خسارت پیش از اثبات آن در دادگاه و بدون موافقت کتبی بیمه‌گذار چنین تفسیر می‌شود که بیمه‌گذار مسئولیت و تقصیر را پذیرفته است و این عمل به خوش‌نامی و شهرت بیمه‌گذار لطمه می‌زند. البته این شرط هم امروزه در اثر تحول و دگرگونی بیمه‌های مسئولیت حرفه‌ای از بیمه‌ها برداشته شده است و در اغلب بیمه‌نامه‌ها هم چنین شرطی گنجانده نمی‌شود (J and M. vaughan, 1999: 53 & Lawyers professional liability insurance: 6).

۲- پرداخت هزینه‌های دعوای مسئولیت: مؤسسات بیمه در انگلستان علاوه بر جبران خسارت وارد بر ثالث، هزینه‌های دفاع مربوط به دعوای خسارت علیه بیمه‌گذار برای خسارت بدنی یا مالی، هزینه‌های حضور در مراحل دادرسی، هزینه‌های حضور در هر بازپرسی و هزینه‌های دفاع را می‌پردازند (پاول، ۱۳۸۱: ۲۱۵). در ایران هم، مطابق ماده ۵ شرایط عمومی بیمه‌نامه مسئولیت حرفه‌ای پزشکان، بیمه‌گر باید خسارات و "هزینه‌های دادرسی متعلقه" را پردازد. بدین ترتیب می‌توان چنین تفسیری ارائه کرد که منظور از خسارت‌ها و هزینه‌های دادرسی، خسارت‌های ناشی از خطای ناخواسته بیمه‌گذار و هرگونه هزینه معقول و ضروری است که بیمه‌گر در رسیدگی مقدماتی، تحقیق، دفاع یا داوری صرف کرده است و این هزینه‌ها تنها به حق الوکاله، هزینه داوری و هزینه گواهی محدود نمی‌گردد و همه هزینه‌های معقول و متعارفی را هم که عرف قابل جبران می‌داند، در بر می‌گیرد، مانند هزینه کارشناسی و هزینه تأمین خواسته (Professional Liability Insurance for Lawyers, 2004: 2) و بالاخره در برخی بیمه‌نامه‌ها که برای وکلای دادگستری تنظیم شده است تصریح شده که "ما [بیمه‌گر] هزینه‌های دعوای را می‌پردازیم حتی اگر ادعاها بی‌اساس و اشتباه یا متقلبانه باشد" (Lawyers professional Liability Insurance: 1, section B). پس چنان چه موکل دعوایی واهی علیه وکیل خود اقامه کند و وکیل دارای پوشش بیمه‌ای باشد، مطابق این بند بیمه‌نامه، بیمه‌گر باید به جبران این خسارت‌ها اقدام کند.

۳- دفاع از دعوای مسئولیت: بیمه‌گر در دعوای حقوقی که علیه بیمه‌گذار اقامه می‌شود می‌تواند به هزینه خود، دفاع از بیمه‌گذار را بر عهده بگیرد. در این صورت، بیمه‌گر حق بررسی و تحقیق درباره دعوای را داشته و می‌تواند پس از ارسال اخطاریه‌ای برای بیمه‌گذار و آگاه‌اندن او از قصد خود مبنی بر سازش و مصالحه با طرف دعوای، دعوای سازش بکشاند و یا با او مصالحه کند (sample insurance policy, section B, lawyers professional liability insurance policy & (professional insurance for lawyers, section I, part C, 2004).

بی‌گمان حضور بیمه‌گر در دادرسی و تصمیم‌گیری درباره ادامه دعوا یا پایان بخشیدن بدان در اغلب موارد با گرفتن وکیل میسر است، زیرا واگذاری دفاع از دعوی مسئولیت به بیمه‌گر، مستلزم تفویض حق اختیار وکیل و کلیه اختیاراتی است که در مقام دفاع متوجه بیمه‌گذار بوده است. پس بیمه‌گر به عنوان ذی‌نفع اصلی دعوی مسئولیت باید حق انتخاب وکیل را داشته باشد و بیمه‌گذار باید اختیار تعیین وکیل را به بیمه‌گذار رسماً تفویض کند (ماده ۶ شرایط عمومی بیمه‌نامه مسئولیت حرفه‌ای پزشکان). با وجود این به نظر می‌رسد در برخی بیمه‌نامه‌ها، بیمه‌گر خود بدون گرفتن وکیل می‌تواند به جانشینی از بیمه‌گذار به ادامه دعوا بپردازد (lawyers professional liability insurance policy: 6). بدین ترتیب بیمه‌گر جهت انجام وظیفه دفاع می‌تواند درباره دعوی اقامه شده در یک زمان مناسب و به شیوه‌ای که خود بهتر می‌داند به بررسی و تحقیق بپردازد و حق دارد از انجام تحقیقات و یا دفاع‌های بعدی خودداری کرده، انجام این‌گونه امور را به بیمه‌گذار پیشنهاد دهد (sample insurance policy, op. Cit & lawyers professional liability insurance, op. cit).

۵- اتمام، انحلال و محدوده بیمه مسئولیت حرفه‌ای وکلای دادگستری

الف) اتمام قرارداد بیمه مسئولیت حرفه‌ای:

مدت زمان بیمه مسئولیت حرفه‌ای وکلای دادگستری، یک سال و همه ساله قابل تمدید است. بنابراین اگر بیمه‌گذاری بیمه خود را تمدید کند از مزایای آن بهره‌مند می‌شود و در صورت عدم تمدید آن، قرارداد بیمه منقضی می‌شود. با وجود این گاه ممکن است بیمه‌گذار از تمدید قرارداد خود با بیمه‌گر پیشین خودداری کرده با بیمه‌گر دیگری قرارداد منعقد سازد و یا ممکن است چند وکیل مانند شرکای یک شرکت با هم فعالیت کنند و در ادامه، برخی شرکا از ادامه کار و شرکت منصرف شده، جدا شوند. در این صورت‌ها بیمه‌گذار باید با ارائه کپی بیمه‌نامه قبلی خود به بیمه‌گر جدید یا همان بیمه‌گر (در فرض دوم) به انعقاد قرارداد اقدام کند (Understanding your claims – made lawyers...).

ب) انحلال یا بطلان قرارداد بیمه مسئولیت حرفه‌ای

افزون بر انقضای مدت بیمه‌نامه، قرارداد بیمه مسئولیت حرفه‌ای با اعمال حق فسخ هم پایان می‌پذیرد و نحوه فسخ قرارداد بیمه بدین‌گونه است که دارنده حق فسخ، پیش از اعمال حق خود باید آن را اعلام کند و در شرایط عمومی بیمه‌نامه‌های مسئولیت حرفه‌ای پزشکان و پیراپزشکان مهلت اعلام اعمال حق فسخ، یک ماه پیش‌بینی شده است و بالاخره با ابطال قرارداد بیمه هم بیمه مسئولیت حرفه‌ای وکلای دادگستری پایان می‌پذیرد (مواد ۱۲ و ۱۳ قانون بیمه).

ج) محدوده جغرافیایی و قلمرو بیمه مسئولیت حرفه‌ای وکلای دادگستری

این‌گونه بیمه‌ها در محدوده هر کشور یا هر ایالتی معتبر و قابل اجراست، ولی در برخی کشورها مانند کانادا (2004 Professional liability insurance for lawyers , part II) سنگاپور، نیوزیلند و پورتوریکو (Rogers and other, 1995: 57-58) قلمرو سرزمینی بیمه‌های مسئولیت حرفه‌ای وکلای دادگستری محدود به داخل کشور نبوده، وکلای دیگر کشورها هم می‌توانند از پوشش بیمه‌ای این کشورها استفاده کنند؛ مشروط به آن که در چارچوب مقررات بیمه‌ای این کشورها به ارائه خدمات بپردازند و مقررات این کشورها را رعایت کنند.

نتیجه‌گیری

بیمه مسئولیت حرفه‌ای وکلای دادگستری، مسئولیت حرفه‌ای وکلا را در مقابل موکلان آنان پوشش می‌دهد و برخلاف بیمه مسئولیت حرفه‌ای پزشکان که خسارت‌های جسمانی و مالی را پوشش می‌دهد، این بیمه تنها ناظر به خسارت‌های مالی است، زیرا طبیعت حرفه وکالت با پزشکی متفاوت است و اصولاً در این حرفه، غفلت وکیل به مرگ موکل نمی‌انجامد.

امروزه به رغم آن که صنعت بیمه در دیگر کشورها و از جمله در کشورهای اروپایی و ایالات متحده رشد بسیاری کرده و تحولات متعددی را به خود دیده است و بیمه‌های مسئولیت حرفه‌ای و از جمله بیمه مسئولیت حرفه‌ای وکلای دادگستری متحول و به روز شده است و حتی در برخی کشورها، وکلا ملزم به داشتن بیمه‌نامه مسئولیت حرفه‌ای هستند، در ایران به بیمه‌های مسئولیت حرفه‌ای و از جمله بیمه مسئولیت حرفه‌ای وکلای دادگستری توجه کافی نشده است. ریشه این بی‌توجهی را باید در دو عامل جست: از سویی، صنعت بیمه در کشور ما هنوز نوپاست و نتوانسته در همه ابعاد زندگی نقش ایفا کند و مورد استقبال قرار نگرفته است و به همین دلیل هم صاحبان حرف کمتر به بیمه مسئولیت خود تمایل نشان داده‌اند.

از سوی دیگر، بیمه‌نامه‌های موجود هم چندان دقیق و استوار نیست. در بیمه‌نامه‌های خارجی و از جمله بیمه‌نامه‌های مسئولیت حرفه‌ای وکلای دادگستری، شرایط عمومی، تعهدات طرفین قرارداد و موضوع‌های تحت پوشش بیمه و ... به دقت بیان شده است و حتی در بخش استثنای ریسک موضوع بیمه، موضوع‌هایی که از تحت شمول بیمه‌نامه خارج است دقیق، مشروح و مفصل شمارش شده است که این کار راه را برای ارائه تفسیرهای متفاوت می‌بندد، در حالی که در بیمه‌نامه‌های مسئولیت حرفه‌ای رایج در ایران، شرایطی بیان شده است که حتی اگر بیان هم نمی‌شد مطابق اصول حقوقی و مقررات بیمه‌ای و اصول حاکم بر قراردادهای بیمه، قابل استنباط بود.

بنابراین با توجه به فواید و محاسن زیاد و عملی بیمه مسئولیت حرفه‌ای وکلای دادگستری ضرورت دارد تا هر چه بیشتر و دقیق‌تر به این بیمه‌ها توجه شود و پیشنهاد می‌شود برای این قشر هم بیمه‌نامه‌ای طراحی و تنظیم شود تا شاید تحولی نیز در رویه قضایی پدید آمده و آرای دادگاه‌ها هم متحول گردد، زیرا هنگامی که طرفین دعوا و یا خواننده دارای تأمین بیمه‌ای باشد دادگاه‌ها راحت‌تر به پرداخت خسارت حکم می‌دهند.

منابع

- ۱- ایزانلو، محسن، شروط محدودکننده و ساقطکننده مسئولیت در قراردادها، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۳.
- ۲- بابائی، ایرج، حقوق بیمه، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها «سمت»، زمستان ۱۳۸۲.
- ۳- بو، روژه، حقوق بیمه، ترجمه محمد حیاتی، تهران، بیمه مرکزی ایران، ۱۳۷۳.
- ۴- پاول، آلن، بیمه‌های مسئولیت، ترجمه علی‌اکبر ریس، تهران، بیمه مرکزی ایران، ۱۳۸۱.
- ۵- السنهوری، عبدالرزاق احمد، الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید، ج ۷، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۹۶۴م.
- ۶- کاتوزیان، ناصر، مسئولیت ناشی از عیب تولید، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۸۱.
- ۷- کریمی، آیت، بیمه اموال و مسئولیت، ج ۱، تهران، دانشکده امور اقتصادی، تابستان ۱۳۷۷.
- ۸- کریمی، آیت، مبانی علمی و نظری بیمه‌های اموال، تهران، بیمه مرکزی ایران، ۱۳۷۹.
- ۹- محمود صالحی، جانعلی، حقوق زیان‌دیدگان و بیمه شخص ثالث، تهران، انتشارات دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، بهمن ۱۳۷۲.
- ۱۰- نراقی، عباس، «بیمه مسئولیت حقوقی»، مجله کانون وکلای دادگستری مرکز، شماره ۲۸، دی ۱۳۲۱.
- 11-Trieschmann, James S. & Sandra G. Gustarson & Robert E. Hoyt, **Risk Management and Insurance, Cincinnati**, 11th edition, South- Western College, 2001.
- 12-Rogers, Albert & John Trotter & Willem G. Van Hassel & James R. Walsh & Ralph P. Kroner, (Editors), **Liability of Lawyers and Indemnity Insurance**, London, Kluwer Law International, 1995.
- 13-Vaughan, Emmett J. & Theres M. Vaughan, **Fundamentals of Risk and Insurance**, Newyork, 8th edition, John Wiley & Sons, Inc, 1999.
- 14- **Understanding your claims-made lawyers professional Liability Insurance policy** <http://www.kvi-calbar.com/understand.html>.
- 15- **Sample Insurance Policy**, <http://www.adobe.com/supportservice/custsupport/LIBRARY/acrwin.htm>.
- 16- **2004 Professional Liability Insurance for Lawyers** http://www.lawpro.ca/insurance/pdf/lawpri_policy_2004.
- 17- **Lawyers Professional Liability Insurance policy**, <http://www.pcmgroup.com/acsiapp/law-policy.htm>.
- 18- **Lawyers Professional Liability Insurance**, <http://www.mainst-fin.com/policy.pdf>.